

Fetišizem v kriminalni etiologiji

Janez Pečar*

Etimološko beseda »fetiš« sicer pomeni čar in izhaja iz portugalskega izraza »fettiso«.¹ Za nekatera primitivnejša ljudstva pa je to predmet, ki ima nadnaravno moč in ga častijo po božje.² Po vsebinskem pomenu mu je blizu »talisman« (beseda je arabskega izvora) in je predmet, ki ga čuvajo ter nosijo, ker po splošnem prepričanju prinaša lastniku srečo ali ga varuje pred nesrečo. Zato ga mora imetnik dobro varovati, kajti njegova izguba mu lahko prinaša neprijetnosti.³ Znan je tudi »amulet«, ki kot pojem prihaja iz magije in je predmet, ki ga nosijo s seboj zaradi obrambe pred nezgodami in boleznimi.⁴

Pojmi »fetiš«, fetišističen, fetišizacija, fetišiziranje itd. pa se uporabljajo tudi za občudovanje, verovanje, čaščenje, malikovalstvo, oboževanje načel in tradicij, ljudi in voditeljev, predmetov in podobno. Izraz je uporabljal tudi Marx, ko je ugotavljal, da se s fetišizmom blaga in denarja (blagovni in denarni fetišizem) stvarjem pripisuje lastnosti, ki jih te stvari ne morejo imeti. S tem pa se, po njem, spregleduje, da se za površinskimi odnosi med stvarmi dejansko skrivajo odnosi med ljudmi-proizvajalci, ki so te stvari napravili.⁵

Pojem torej uporabljamo v sociološkem, gospodarskem, političnem, religioznem in še kakšnem drugem smislu. V ljubezni, pravi Wulffen, »je vsak človek bolj ali manj fetišist. Predvsem ga očara duševna lastnost las, oči, postave, hoje in glasu ljubljenega«.⁶

S tem pa se že načenja razmišljanje, kakšno vlogo ima fetiš v ljubezni in spolnosti. Na tem področju je fetiš predvsem predmet, ki pri fetišistu povzroča spolno vzbujenje. Zato se fetišizem v nekem smislu šteje kot spolna perverzija, pri kateri se spolni užitek in zadovoljstvo dosežeta z gledanjem ali posestjo dela telesa ali reči nasprotnega spola. Tak predmet zamenjuje v spolnem užitku določeno osebo ali pa je ta določena sploh nepotrebna.

Kar zadeva samo spolnost, je težko reči, kaj je normalno spolno vedenje. Kolikor pa gre za fetišizem, se začenja patološkost v tem, da fetiš-

šistu sploh ni več potrebna oseba kot celovit človek, marveč le del ali sploh samo predmet. Od tod zdravi in bolni fetišizem, normalni in patološki, mali in veliki, homo- in heteroseksualni fetišizem itd. Pri tem je nemogoče natančno razločevanje med enim in drugim.

Pri spolnem fetišizmu se torej celotno spolno zanimanje sprevrže od telesa kot spolnega objekta k delom ali oblačilom in sploh predmetom in se (v abnormnih primerih) kaže kot nadomestilo spolnega nagona normalnih ljudi. Pri njem gre torej za erotično oboževanje na poseben način izbranih reči, ki prevzemajo vlogo ljubezenskega objekta.

Ko pa fetišizem v svojem delovanju, z zunanjimi znaki in sploh posledicami prestopi meje dopustnega in poseže v inkriminirano in penalizirano vedenje, postane zanimiv tudi za kriminologijo. Zanj toliko bolj, ne le kot odklonskost v vedenju, marveč tudi zaradi povezanosti s kriminalom, kot posebnost kake osebnosti, zaradi tretmana fetišistov in morebitnega preprečevanja. Dokler je fetišizem čisto osebna in diskretna zadeva, ni moteč, ko pa to ni več, prihaja s svojimi skrivnostmi tudi pred organe kazenskega pregona. Le-ti so ga dolžni spoznavati z vsemi njegovimi sestavinami, všteviši z etiološko problematiko, saj brez nje ne bi mogli razsojati o krivdi in odgovornosti.

V domači strokovni literaturi ni nobenega tovrstnega pisanja, le v psihiatričnih učbenikih in leksikonih naletimo na krajše razlage pojava, ki utegne imeti tudi v kriminalni etiologiji določen prispevek. Prispevek predvsem v tem, da je lahko motiv za prenekatero spolno, premoženjsko, verbalno ali nasilno kaznivo dejanje.

Ta sestavek pa ima zlasti namen naravnati pozornost prav na vprašanja motiviranosti za kriminal, povzročen iz morebitnih fetišističnih pobud.

1. Pojavoslovje

Za fetišizem so v literaturi v rabi različni pojmi, kot npr. spolni specializem, spolni ali erotični simbolizem, parcializem, kolekcionizem, idolizem. Za vse je značilno uporabljanje določenih izredno pestrih nadomestkov, ritualov ali celo protetičnih sredstev za doseg spolnega cilja brez partnerja ali kot njegovo zamenjavo. Pornografija, lutke, kipi, oblačila, predmeti in še kaj ima lahko izreden pomen za spolno pote-

* Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Wulffen, s. 530.

² SSKJ I, s. 624.

³ Psihiatrijsko-psihološki leksikon, Zagreb 1963, s. 144.

⁴ Prav tam, s. 42.

⁵ Viljem Merhar, referat za Zihelrove dneve, Škofja Loka 1982, Tipkopis, s. 4.

⁶ Wulffen, s. 531.

šitev na način, ki ni odvisen od dveh oseb (različnega spola).

S tem v zvezi gre omeniti posebnosti, ki zadevajo:

- moški in ženski fetišizem,
- reči, ki jim je namenjena pozornost, to so deli telesa, oblačila in drugi predmeti,
- način doseganja zadovoljstva, ki ga omogočajo gledanje, poslušanje, tipanje, vonjanje in okušanje.

Vsako od njih predstavlja določeno področje tovrstnega izražanja potreb, ki so lahko hetero- in homoseksualne, bodisi perverzne bodisi normalne. Toda za naš namen je v ospredju določeni fetišizem, ki neredko pomeni tudi motiviranost za posredno ali neposredno kriminalnost, tako ali drugače povezano s spolnostjo.

a) Moški in ženski fetišizem

Večina piscev, pretežno psihiatrov in manj kriminologov, je mnenja, da je fetišizem kot perverznost izključno moško vprašanje. Iz kazuistike, ki je navedena znatno bolj v starejših virih,⁷ je moški res edini nosilec pojava, često zelo problematična ali celo abnormna osebnost. Prenekateri celo vztrajajo pri trditvi, da med ženskami ni fetišistik, toda drugi zlasti v zadnjem času trdijo, da je med ženskami, ki jih v modi oblikujejo po moški psihi in željah, od visokih škornjev in »pin up girls«, do nošnje črnih svetlečih se oblačil, usnjenih oblek itd. izredno veliko (latentnega in vsakdanjega) fetišizma, ki ima presenetljiv pomen. Nanj je opozarjal že Freud, ko je dejal, da je marsikaj, kar je pri ženskah vpadljivo, moška zadeva.⁸ V modi žensk, kot pravijo psihiatri, pa je dosti reči, ki vzbujajo spolno fantazijo moških s fetišistično naravo.

Prenekateri primeri dokazujejo, da spolni fetišizem ni razširjen le pri moških. Tudi ženske niso redkost, dojemajo pa ga drugače in izvajajo ustrezno njihovemu spolu ob morda siromašnejši fantaziji in zahtevnosti po eni in s kakimi posebnostmi na drugi strani (npr. zvitek 1000 mark kot nadomestilo za falus⁹ — kot denarni fetišizem s spolnim ozadjem; spolna vzburljenost starejše gospe ob poslušanju korakov vojaških škornjev po tlaku¹⁰ itd.).

Gotovo pa je, da je med ženskami manj ekstremnega, abnormnega in bolj patološkega

fetišizma, da pri tem ne omenjamo lezbijk kot fetišistik.

b) Naravnost fetišistične pozornosti pozornosti

V obravnavanju in pojasnjevanju fetišizma se v literaturi močno ukvarjajo s pomembnostjo posameznih delov telesa, z določenimi telesnimi posebnostmi, kot so ton glasu, kretnje in celo telesne pomanjkljivosti, pa z deli oblačil, osebnimi vplivi in drugimi predmeti.¹¹ Glavno pozornost pa povzročata telesni in oblačilni fetišizem. Kot posebnost pa še kakšne druge reči izven teh dveh področij.

— Telesni fetišizem

Glavna področja telesnega fetišizma so glava, trup in udje (saj drugega več ne ostane).

Podrobnosti pri glavi so lasje, lasulja, barva las, dolžina, pri homoseksualizmu tudi (močna) brada. Nevarnejši fetišisti te vrste so zlasti rezalci las.¹²

Redkejši je fetišizem, ki se posveča nosu, ustom ali kombinaciji oči in nosu. Tako je npr. veliki francoski filozof Descartes kazal veliko nagnjenost za škilaste ženske in ga sploh niso zanimale ženske brez škiljenja.¹³ Fetišiziranje glave upošteva še lica, solze in slino, ki često ob pljuvanju simbolizira ejakulacijo.¹⁴ Pri trupu so najbolj spodbujajoča mesta prsi, boki, zadnjica (Orient), ramena, vrat, grlo, pas in seveda genitalni organi.

Glede udov in tudi nasploh pa so najbolj stimulativne ženske noge, gole ali obute v škornje (tatvine obuval), posebne nogavice itd. Dosti redkejši je fetišizem rok, ki ga omogočajo zgornje okončine mladih žensk, neredko orokavičene čez komolce ali iz tkanin privlačnih barv.

S tem pa smo že načeli tako imenovani oblačilni fetišizem, ki je z deli teles ali brez njih objekt spolne vzburljivosti.

— Oblačilni fetišizem

Čeravno ima golota telesa ali posameznega dela izredno pomembno vlogo v spolnosti, se spolni fetišizem naravnava prav tako na oblačila ali posamezne dele oblačil. Od pokrivala ali nečesa, kar se lahko da na glavo, pa mimo kosov oblek z imeni, monogrami in razpoznavnimi zna-

⁷ Prav tam, s. 530.

⁸ Bader, s. 52.

⁹ Becker in drugi, s. 215.

¹⁰ Hirschfeld, s. 473.

¹¹ Prav tam, s. 452.

¹² Glej npr. Wulffen, s. 536 in dalje.

¹³ Hirschfeld, s. 450.

¹⁴ Prav tam, s. 461.

menji, spodnjega perila (zlasti ženskega — posebej nylon) in krzna do obuval je v vsakdanji praksi nešteto oblačilnih predmetov, ki privlačujejo pozornost fetišistov in burijo domišljijo. Seksologi ugotavljajo, da je popolnoma golo žensko telo manj pomembno kot poloblečeno ali oblečeno. Poloblečenost bolj učinkuje kot ostali dve možnosti.¹⁵

Pokrivalo je bilo že od nekdaj v središču zanimanja uniform. Od krone do vojaške čepice ali pastirskega klobuka pomeni nezanimljivo oblačilo, ki ima nešteto oblikovalcev in modnih posnemalcev.

Dosti moških podlega fetišizmu nočnega ženskega perila, drugi se nagibajo k oblačilom medicinskih sester, sobaric, nun. Ni ženskega perila ali njegovih delov, od nogavic do podvez, predpasnikov, robcev¹⁶ itd., ki ne bi komu povzročali veselja. Skozi posamezna obdobja pa se izredno menja poželjenje imeti, gledati in naslajati se, oz. uživati ob oblačilih. Če je bil v preteklem stoletju v središču pozornosti ženski steznik,¹⁷ gospodinjski predpasnik ali kak drug predmet tedanje mode in iz blaga, je to danes novemu času primerno oblačilo, ki ga ženske tedaj sploh niso nosile. Sedaj so v ospredju oblačila iz usnja, gumija in drugih stvari v stilu fetišističnih oblačilnih želja moških, ki ženskam narekujejo njihovo modo sodobnega družbenega spolnega življenja.

Ugotavljajo, da ima v tem svojo etiologijo ženska nošnja škornjev z visoko peto, usnjenih črnih kostimov, usnjenih hlač, rokavice in sploh oblačenje, v katerem ženske postajajo spolni objekt fetišistično naravnanih, ne le modnih navdihovalcev, marveč širokih plasti oblačilnemu fetišizmu podvrženih občudovalcev. Tega ne vidimo le na televiziji in filmskih platnih, ampak kar v vsakdanjem življenju na cesti, na delovnem mestu — kjerkoli.

Odtod v literaturi toliko zanimanja — zlasti za fetišiziranje škornjev, obuval itd. raznega blaga in krzna, vsak od njih ima polno podskupin, ki glede na del objekta (kot npr. pri obuvalu: podplat, peta, zadrga, gumbi, vezalke, pa celo podkvice in žebliji) utelešujejo fetišizem. In če smo že pri obuvalih, fetišistu ne gre le za njegov del, ampak tudi za snov (usnje, blago, volna) in za tip obuvala, kot npr. za ples, za hojo, da ne omenjamo posebej barv, ki imajo prav tako odločujoč vpliv. Tovrstni fetišizem poznamo že

iz povesti o »Pepelki in princu«, in Nancy Sinatra prav tako prepeva »This boots are made for walking . . .« (Ti škornji so narejeni za hojo).

Usnjene rokavice, črn robec, žalna obleka, nogavična podveza ali pa kar spalna srajca itd. so lahko predmeti za erotično zadovoljevanje voyeristov, mazohistov, froteristov in različnih drugih vrst spolnih (patoloških) fetišistov.

— Drugi predmeti

V literaturi o fetišizmu in v psihiatrični praksi je polno primerov spolnega zadovoljevanja ob drugih predmetih, ki niso človeško telo in ne oblačila. Le-ti burijo v spolni domišljiji prenekatero posameznike tako, da jim lahko nadomeščajo želeno osebo ali sploh spolni objekt. Tako npr. omenjajo:

- fetišizem lutk, kipov in sploh skulptur,
  - denarja, nakita in dragocenosti¹⁸ (draguljev),
  - fetišistično ljubezen do orožja¹⁹ (orožje kot nadomestilo za penis),
  - ortopedski fetišizem,
  - fetišizem hrane,
  - ljubezen do stekla,
  - vonjanje bencina, petroleja, lepil (glue sniffing), usnja in sploh parfumov (tudi ljubljenih oseb kot nadomestila zanje), gumija itd.,
  - fetišistično nagnjenje do rož in kult cvetja
  - do očal in podobnih pripomočkov,
  - nagnjenost do invalidnosti in telesnih pomanjkljivosti,
  - doseganje spolnega zadovoljstva ob izločkih (koprolagnija kot zakrinkani mazohizem — urolagnija),
  - ljubezen do trupel (nekrofilija),
  - ljudje imajo veselje še nad vojaškimi čeladami, pasovi, najrazličnejšimi fotografijami itd.
- Ponekod celo ustanovljajo klube za skupinsko uživanje reči, ki jim ustvarjajo lepše življenje.²⁰
- Skoraj ni reči, ki ne bi mogle biti tako ali drugače uporabljene ob naravnosti določene osebnosti za različne vrste abnormnega, patološkega fetišizma in potešitve spolnosti, včasih na popolnoma nenormalen in nerazločljiv način. Pojavi, ki s tem nastajajo, vznemirjajo očividce in druge, ki često ne morejo razumeti dogodkov, hkrati ko po drugi strani ne dojemajo posameznih ljudi, ker se z njimi v ozadju skriva motivacija, drugačna od tiste, ki se nam navzven kaže kot posledica.

¹⁵ Prav tam, s. 482.

¹⁶ Prav tam, s. 483, Wulffen, s. 543, in drugi.

¹⁷ Bader, s. 56.

¹⁸ Becker / Schorsch: Geldfetischismus.

¹⁹ Streng: Schusswaffen — Kriminalität.

²⁰ Glej Hentig: Porno-Photografen, s. 69.

c) Sprejemanje

Človeška čutila določajo tudi možnosti sprejemanja fetišističnih impulzov. Odtod tudi določena klasifikacija fetišizma, kot npr.:

- optični fetišizem,
- akustični fetišizem,
- vonjalni oz. olfaktronični fetišizem,
- vonjalni in temperaturni (pogosto kombinirani) fetišizem,
- tipalni ali taktilni fetišizem,
- okusni (in vonjalni) oz. gustatorični fetišizem.

— Optični fetišizem

Tovrstni ljudje se zadovoljujejo z očesnim doživljanjem objekta, bodisi predmeta, bodisi človeka. Zanje so pomembne tudi kretnje in gibanje, da pri tem ne omenjamo voyerjev oz. mikroskopije, pri kateri se spolno zadovoljevanje dosega z gledanjem spolnih organov ali spolne igre (skopolagnija).

Na tem temelju nastaja industrija pornografije, filmov in drugih upodobitev s spolno vsebino, ki v nekaterih državah bogati kriminalno podzemlje in spodbuja mednarodno trgovino, če ne tiho-tapstva.

Optični fetišizem ni le nagnjenost voyerjev, v njem najdejo zadovoljstvo tudi pedofili, oblačilni telesni fetišisti, zalezovalci ljubezenskih parov, opazovalci žensk in mladoletnic na športnih igrah, kopališčih in podobnih krajih. Sodobni naturizem pa sploh v marsičem normalizira brezskrbno gledanje kakršnih koli efektov takšnega (patološkega) ali drugačnega (normalnega) optičnega fetišizma.

V tem smislu pravi Hentig: »Poleg novonastajajoče lakote po vzdražljivosti, oči ustvarjajo potrebo po optičnem sprejemanju občutij.«²¹

— Akustični fetišizem

Predvsem se naravnava na človeški glas. V literaturi zlasti omenjajo vpliv opernih tenorjev na počutje žensk.²²

V spolnem fetišizmu pa gre za dojemanje glasu v perverznm smislu in morda za poslušanje vzburljivih besed. Temelji torej na besednem razmerju med dvema subjektoma, ki sta jima beseda in glas tisti medij, ki jima omogoča spolnost. V zadnjem času prirejajo tovrstno spolnost celo po telefonu (seks po telefonu).

²¹ Hentig, prav tam, s. 71.

²² Hirschfeld, s. 473.

Tu poznamo zlasti še verbalni mazohizem, pa tudi algolofilijo (zadajanje bolečin z besedami) in algologagnijo (doseganje zadovoljstva ob zadanih bolečinah, od drugih z besedami in žalitvami ali opolzkim govorjenjem).²³

— Olfaktronični fetišizem

Vonjanje je v marsičem nepogrešljiva možnost sprejemanja drugih, ki ga tudi v fetišizmu ne moremo prezreti. Zato je vonjanje petroleja,²⁴ orožja, gumija (goreče gume), lepil, usnja itd., pa spolnega partnerja in posameznih delov telesa, njegovih oblačil in predmetov, torej osebe in nadomestil, od tobaka ali parfuma, do brivskega mila ali pudra sredstvo za fetišistično vzburljanje, privlačnost in zadovoljevanje t. i. olfaktroničnih tipov. Vonjanje je torej ključ za njihovo erotizacijo.

S tem v zvezi je vonjanje potu, izločkov, potnih nog itd. po hotelih, javnih straniščih, na železnici in v javnih lokalih, velika možnost za marsikoga, ki podlega t. i. osmolagniji (seksualno vzburljanje ob telesnem vonju in doseganje erotičnega stimuliranja ob vonju sploh — osfrezolagnija). Znano je, da so se Baudelaire, Zola, Schiller in drugi v svojih delih pogosto ukvarjali s podobnimi vprašanji in bi ob tem lahko rekli, da je imelo njihovo zanimanje za vonje fetišistične tendence.²⁵

— Vonjalni in temperaturni fetišizem

Vonjanje je pri fetišizmu često v tesni zvezi s temperaturo. Zato fetišisti iščejo toploto sedežev, predmetov, ki se jih je prej dotikal ali jih je imel kdo drug. Toda ne le toplota, tudi mrz je lahko pomemben, tako npr. »se je spolna fantazija neke pacientke ukvarjala izključno s predstavo majhne zmrzujoče deklice v zimski pokrajini.«²⁶

— Taktilni fetišizem

Dotikanje, tipanje, božanje in drgnjenje s krznom, žametom, svilo in podobnim je lahko fetišizem tipalne vrste. Od tod hifefilija ali spolno zadovoljevanje z dotikanjem tkanin ali drugega. Občutek dotika pripada površinskim čutilnim kakovostim, predvsem na koži.²⁷

²³ Glej primer, ki ga opisujeta Boda/Szabo s. 425.

²⁴ Glej npr. Aeppli, s. 318.

²⁵ Weimann, s. 114.

²⁶ Hirschfeld v navedbi Berg, s. 127.

²⁷ Glej Psihiatrijsko-psihološki leksikon, Zagreb 168, s. 393.

S tega področja so znani froterji,²⁸ ki z drgnjenjem ob osebe drugega spola v avtobusih, tramvajih in sploh v gnečah na javnih krajih dose-gajo svojo vzburljenost.

— Gustatorični fetišizem

Pojavi koprolagnije kažejo, da je uživanje ob (človeških) izločkih prav tako povezano s spolnostjo, ne glede na to, kako je z osebnostjo ljudi, ki to počenjajo, in ali to delajo z mazohističnih teženj ali zaradi svoje neuravnovešenosti.

V milejših oblikah je to pogosto v zvezi s hrano (pri čemer ne gre za to, da je vsako »gurmanstvo« že takoj v zvezi s spolnostjo).

2. Povezanost s kriminalnostjo

Namen tega sestavka ni le v obravnavanju fetišizma kot človeškega pojava samega po sebi in zgolj zato, ker je lahko po eni plati normalno človeško vedenje ali spolna perverzija po drugi, ampak predvsem zato, ker v prenekaterih ozirih vendarle presega vsakdanjost in pomeni ogrožanje drugih.

Včasih je sploh težko ugotoviti, katere količinske in kakovostne okoliščine pripeljejo do spoznanja, da je nek fetišistični pojav nevsakdanji in toliko odklonski, da je ali postaja moteč in ogroža druge — čisto posamično — ali pa je škodljiv za javno moralo. Pri tem imajo vidnost dejanja ali obnašanja, posebnost storilčeve osebnosti, občutljivost okolja, nenavadnost dogodka v zvezi z družbenimi razmerami, javna morala in občutljivost za ekstremnost v vedenju itd. precejšnjo vlogo. Ker pa kazensko pravo varuje nemalo vrednot na spolnem in drugih področjih, pride fetišizem kaj kmalu v nasprotje s sankcioniranimi oblikami vedenja, čeprav so nosilci fetišističnih nagnjenj pogosto osebnosti, ki jim ne gre le kazen, marveč včasih prej zdravljenje ali kakršnokoli nekaznovalno obravnavanje.

Zato ni odveč takoj opozoriti, da se **fetišizem** kot morebitna spolna nenavadnost, iztirjenost ali posebnost in kot perverznost **povezuje** še z **drugimi pojavi in nagnjenji ljudi**, ki jih zlasti v psihiatriji tudi zdravijo. To so npr. kleptomanija, ekshibicionizem, sadizem, mazohizem, sadomazohizem, homoseksualnost, transvestitizem, voyerizem, nekrofilija, pedofilija, pigmalionizem itd. S temi in prenekaterimi drugimi pojavi in posebnostmi ljudi je fetišizem lahko v taki ali drugač-

ni obliki njihova sestavina oziroma **dobiva v njih svoj pomen**, kolikor fetišizem sploh ne pomeni spodbude, da ti pojavi lahko obstajajo, na kar slikovito kažejo primeri iz tuje (redkeje pa iz domače) prakse in literature.

Toda to je le ena plat vprašanja, druga pa je njeno poseganje v kazenskopravno področje, kot vedenje, ki mu gre pozornost zaradi motečih vplivov.

— Zaradi oblačilnega fetišizma nastajajo razne vrste tatvin, vlomov in ropov in podobnega, toda na zunaj vidnega predvsem premoženjskega kriminala. Jemanje oblek, perila, delov oblek ob raznih priložnostih ali kar v prodajalnah je neredko pogojeno prav s tem pojavom. Kleptolagnija pa je sploh spolno vzburljanje s tatvino. Pri tem moramo še računati z različnimi transvestiti ipd.

— Kazniva dejanja zoper življenje in telo lahko nastajajo s telesnim fetišizmom in perverznostmi, naravnanimi k človeškemu telesu. Kolikor ne gre pri žrtvah za telesne poškodbe, pa se često lahko dogajajo kazniva dejanja prisiljenja, ogrožanja varnosti ali grdega ravnanja. Sem sodijo rezalci las, olfaktronični tipi, voyeristi, sadisti itd.

— Požigi nastajajo pri spolni perverzности (pirolagnija — spolno vzburljanje, povezano s požiganjem). Erotični piromani so na sploh osebe, ki se vzburljajo z ognjem in zažiganjem, često povezanim z vonjanjem (gumifetišizem).

— Razžalitve nastajajo ob gledanju (voyerizem) kot vrsti perverzности, zlasti kadar so naravnane k genitalijam, ob vzbujanju studa itd. (s tem da namesto priprav na normalni spolni namen tega zavirajo).²⁸

— Poškodovanje tujih reči se dogaja ob uničevanju predmetov z željo zadovoljevati patološka nagnjenja fetišistov.

— Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in zoper moralo pa so najpogosteje očitna s tako imenovanimi dejanji spolnega nasilja, ki ne vsebujejo sestavin spolnega občevanja, ampak druge oblike spolnosti, naperjene proti ženskemu spolu, ki pa so storjene npr. iz razlogov spolnega fetišizma.

V literaturi često označujejo tovrstne in podobne pojave kot manični kriminal in »simptom delikte«. Kot taki nastajajo predvsem iz razlogov, ki imajo sicer drugačen odraz in neredko še najmanj tistega, zaradi katerega sploh so. Zato so problematični za praktičnega pravosodnega delavca, ki išče predvsem pravno relevantna dejstva. Ta pa imajo svojo genezo čisto

²⁸ Schmideberg, s. 45.

drugje in ne v okoliščinah, ki so vidne navzven. Zato gre pri večini tovrstne kriminalitete za erotizacijo sicer docela vsakdanjega konvencionalnega kriminala, ki pa ima svojo falično simboliko predvsem v genitalizaciji določenega kriminalnega pojavoslovja.

3. Fetišizem v kriminologiji

Dosegljivi viri kažejo na to, da se fetišizmu najbolj posvečajo psihiatri, znatno manj pa drugi strokovnjaki, čeravno fetišizem ni izključno psihiatrična zadeva. Toda če je že za marsikatero človeške pojave mogoče najti razloge v naši spolnosti (že in še posebej od Freuda dalje), je to pri fetišizmu bolj kot kje drugje. In ker so psihiatri tisti, ki najprej lahko ugotove, ali je v človeški osebnosti kaj patološkega, je potemtakem razumljivo, da je največ znanja o fetišizmu iz psihiatrične literature. Zlasti kazuistike o njej ne manjka in je včasih grozljivo opisujoča in natančna, tako da se vzbuja vtis, da ji ne uide še tako skrivnostna podrobnost iz človeške zasebnosti.

Nikakor ne bi mogli trditi, da se posamezni kriminologi niso ukvarjali s fetišizmom (Hentig, Grassberger itd.). Toda kriminologom se fetišizem še zdaleč ni zdel tako pomemben, da bi z njim pojasnjevali etiologijo kakih odklonskih pojavov, čeravno njegov prispevek v nastajanju prenekaterih kriminalitet vendarle ni tako majhen.

Pobližje opazovanje fetišizma nujno pripelje do spoznanja, da je prav v njem iskati motiviranost za dosti kaznivih dejanj, ki pa jih pojasnjujejo predvsem s površnimi razlogi, pogosto tudi zaradi tega, ker ni možnosti globljih pogledov v človeško ravnanje. Ker pa je marsikatera kriminalnost na videz vse prej kot spodbujena s spolnostjo, ostaja dosti kaznivih dejanj nedognanih in njihovi razlogi pod površino in v temi. S tem pa je hkrati tudi marsikateri fetišist ob morebitno strokovno pomoč, ki bi je bil lahko deležen, če bi diskretno spoznali to nagnjenost, ki ji sam pogosto ne more uteči. Toda pomen za kriminalno etiologijo so pri fetišizmu že zdavnaj ugotovili npr. Binet, Freud in drugi. Pri tem zadnjih petdeset let niso spoznali dosti novega, le da se pri fetišizmu prenese pozornost na kake druge reči, skladno s potrošniško družbo, ki jo prevevajo nove želje spričo novih družbenih navad in drugačnih predmetov porabništva.

Zato fetišizmu gre pripisovati določeno vlogo v kriminalni etiologiji. Še posebno znaten je njegov pomen v povratništvu. Če je fetišizem patološka seksualnost, je ni mogoče odpraviti administrativno in ne s prisilo, ker je potreba kot vsaka druga, le da je nenavadna in nenormalna. Če pa obstaja, je z njo računati z določeno vztrajnostjo tudi v ponavljanju. Kazuistika kaže, da je temu res tako, in da tiste fetišiste, ki rešujejo svoje spolne težave s kriminalom, nujno sili v povratništvo.

V kriminološki problematiki je še najmanj znanega o njihovih razmerjih do žrtev, če obstajajo, zlasti v primerih sadizma, mazohizma, froterizma, voyerizma tja do kleptomanije kot pojava, ki je pogosto storjen v položajih brezosebnosti in premoženjske oškodovanosti (čeravno to dvoje sploh ni razlog za spolnost prek fetišizma). Tudi viktimologija bo prišla do spoznanja, da fetišizem prav tako rojeva posredne, toda različno prizadete žrtve.

Prav zato so »motivi« pri kakem dejanju pogosto nerazumljivi, težko dojemljivi, čeravno so psihopatološko vendarle mogoči. Fetišizem erotizira marsikatero kriminalnost, ki na zunaj sploh ni to, kar je v resnici. Fetiš je predstavnik spolnega partnerja in v erotičnem fetišizmu že kak del telesa ali spominček pomeni osebo — »je simbol za celovito ljubezen osebe, ki pozneje sploh več ne pomeni prav določene ženske, ampak le željo po predmetu.«²⁹ Zato voyerjem ni več treba gledati golih žensk ali intimnih prizorov, ampak le perilo, drugemu zadošča tatvina predmeta za spolno potešitev, požig, poškodovanje predmeta, božanje krzna itd. (npr. fotografiranje ženskih podplatov³⁰). To pomeni, da iskanje oseb nasprotnega spola (pri heteroseksualnem fetišizmu) sploh ni več potrebno, ampak le določen nadomestek, do njega pa prihajajo tudi s kriminalom. Pri tem pa fetišizem kot gibalo ostaja v ozadju, kolikor sploh ni za vedno prikrit in nepojasnen. Zato se marsikateri fetišizem skriva za tavino, vlomom, razžalitvijo, telesno poškodbo oz. domnevno koristoljubnostjo in drugimi motivi.

4. Fetišizem iz kriminalističnega zornega kota

Očitno je, da je fetišizem pojav, ki je zlasti v zvezi s kriminalom dovolj prikrit, še posebno,

²⁹ Grassberger, s. 122.

³⁰ Zechenter, s. 32.

ker so njegove zunanje manifestacije često manj vidne, kolikor seveda ne gre za takšno spolno ekscesivnost, ki privlači pozornost zaradi nenavadnosti in izjemnosti (npr. transvestitizem, nekrofilija, sadizem, itd.). Povezan s kriminalnostjo ali tako izveden, da je kriminal raznih vrst njegova posledica in šele za njim tiči fetišizem, pa je problem, ki **prihaja bolj na površje le, če se zanj posebej zanimajo**. Zato ni čudno, da je odkritih in s kriminalom združenih primerov zelo malo, in kar je vpadljivo — dosti več tovrstne kazuistike je v starejših virih kot pa v literaturi novejšega časa, čeravno spolnosti v današnjem času ni manj, marveč narobe. Ni mogoče reči, da bi »spolna revolucija«, ki se je začela v svetu pred desetletjem, prinesla v (patološko) seksualnost toliko sprememb, da bi fetišizem kratko malo prešel »iz mode«. Ali pa vendarle?

Morda so bili spolnost v začetku tega stoletja (tudi že prej), vrzeli med spoloma, vpliv religij, pa razni tabuji, družbena razslojenost, razločki v pričakovanjih posameznih družbenih skupin in njihova medsebojna nedosegljivost tja do nemožnosti zadovoljevanja spolnosti na družbeno sprejemljiv način itd. takšni, da so bolj pehali ljudi v fetišizem kot obliko nadomestila za spolno realnost.

Toda zakaj prevladuje zanimanje za fetišizem, njegovo odkrivanje in obravnavanje še tudi danes v nekaterih delih sveta, tako da se vzbuja vtis, da je fetišizem domena le nekaterih, ne pa kjerkoli in v podobnem obsegu? Zato v fetišizmu z vidika odkrivanja in raziskovanja (kriminalistični zorni kot) beremo le v nemško pišočih policijskih revijah in manj ali skoraj nič v drugih (kolikor gre za policijske). Kaj pa, če so nemški strokovni pisci s svojim zanimanjem za fetišizem v preteklosti — teoretično in praktično — postavili temelje za preučevanje pojava, ki ga v teh deželah tudi danes po toliko letih ne zanemarjajo in prihajajo do njega po njegovih simptomih tudi prek oblik konvencionalne kriminalitete? Po čem naj bi ga torej spoznaval praktični kriminalist?

— Za fetišizem je sinonim tudi kolekcionizem ali zbirateljstvo določene vrste. Imetnik količine predmetov, ki jim pri njem ne gre pripisovati normalne funkcionalnosti in vsakdanje uporabnosti, utegne biti sumljiv.

— Pri moških, ki bi imeli v posesti pretirano število ženskih predmetov ali tovrstnih spominkov, je ob hišni in osebni preiskavi potrebno pomisliti na fetišizem in ne prezreti osebnosti preiskovanca.

— Pojavljanje tatvin ženskega perila, nedrčkov, spodnjih kril, ženskih svitrov, podveznikov, nogavic³¹ itd., delov oblek z vrvi za sušenje, iz pralnic, iz stanovanj, garderob, prodajaln, itd. in ponavljajoča se dogajanja, ki nagibajo h koncentraciji na določenih krajih, opozarjajo na fetišizem zlasti, če ob tem ne zmanjkuje denarja, dragocenosti in drugih uporabnih predmetov, pa bi jih storilec lahko odnesel.

— Tatvine te vrste ne pomenijo kake posebne vrednosti, četudi gre za zbirateljstvo.³² Izjeme so morda zbiralci kožuhovine (Pelzfetischism) ali storilci taktilnega fetišizma, transvestiti.

— Za kriminal na bazi fetišizma je pomembno, da ukradeni predmeti na splošno ne pripadajo določenim osebam. Posamezna oseba ni več pomembna, ključen je le predmet, ki ga fetišist seksualizira. »Včasih pa predmet vendarle lahko pripada določeni ženski, katere obleko je fetišist diskretno občudoval.«³³

— Fetišisti so včasih hkrati kleptomani oz. notorični ponavljalci tatvin. MOS evidence so zato nepogrešljiv pripomoček za preverjanje tovrstnih storilcev. Erotični simbolizem z impulzivnim ravnanjem odkriva njihovo kleptomansko naravo (npr. tatvine čevljev, rokavic, modrčkov).³⁴

— Fetišizem se skriva tudi za poškodovanjem stvari (blazine, odeje, nočne srajce, predpasniki, nogavice itd.),³⁵ ki hkrati s tipičnimi sledovi in raztrganostjo, zabadanjem kažejo na potek dogajanja in njegovo ozadje.

— Požigi in nasilna dejanja, telesne poškodbe in drugi pojavi neredko kažejo na patološke seksualne manifestacije, ki jih ne gre odkrivati le po pravnih sestavinah, ampak pojasnjevati tudi s fetišističnimi simptomi.

— Fetišizem kot psihološki spolni pojav spremljajo erotična fantazija in masturbacija, ejakulacija in sperma kot najočitnejši sledovi tudi na fetišističnih predmetih. Le-ti potrjujejo sum o fetišizmu, poleg vsega, kar je najti pri dejanju, ki bo navzven največkrat vidno le kot storitve kakega konvencionalnega kriminala, razen če bo posamezna oseba že vnaprej poznana kot fetišist ali kaj drugega, kar je s tem povezano ali obnormno.

³¹ Glej npr. Gregg, s. 434/5.

³² Npr. Nek fetišist je v Zürichu storil 109 tatvin in 56 poskusov tatvin ženskega perila na vlomen način skozi vrata v pritlična stanovanja, pri čemer ni jemal dragotin, Sachetto, s. 326/7.

³³ Barker, s. 828.

³⁴ Stekel, s. 131 in 245.

³⁵ Berg, s. 121.

5. Fetišizem v naših razmerah

Fetišizem je nedvomno pojav, ki ostaja v globoki zasebnosti, zlasti če je v čisti obliki, če ni preveč patološki in če ni spremljajoča lastnost nosilca, s katero je motiviran storiti še kaj drugega kot samo zadovoljevati svoje spolne potrebe, pa ne išče zanje fetišev in ne prakticira svoje nagnjenosti ekscesivno, abnormno in preveč perverzno.

Kaj je abnormno in perverzno, pa je posebno vprašanje. Oboje se lahko spreminja, saj so prenekateri fetišistične manifestacije sčasoma družbeno sprejemljivejše, družba postaja do njih strpnejša, kolikor neredko na kakem področju postaja to, kar je bilo prej spogledljivo, pozneje moda, navada, način vedenja itd.

Na splošno bi lahko rekli, da je normalno tisto, kar sprejema človeško okolje, pri čemer včasih posamezniku tudi družbeni položaj dovoljuje neko vedenje, ki ga sicer ne dopušča drugemu, ki sodi v nižjo (ali kako drugo) družbeno skupino. Perverzno pa je, če posameznik težko obvladuje svoje nagone, ni sposoben vrednotiti neskladnosti lastnega ravnanja s prevladujočo normo, če sam sebi ali drugim povzroča (psihološko) škodo in ponavlja za prevladujočo moralno nesprejemljive oblike vedenja, pa je sicer normalno inteligenten.³⁶

(Spolni) fetišizem postaja viden predvsem, če je gibalno za kriminal in če je povezan še z drugimi patološkimi pojavi, (nekateri omenjamo tudi v tem sestavku), tako, da vzbujajo potrebo po kaznovalnem odkrivanju ali nujno po spreminjanju fetišistove osebnosti. S prvim se ukvarjajo varnostne službe in organi kazenskega pravosodja, z drugimi pa navadno psihiatrija. Kot s prenekaterimi drugimi družbenimi in družbeno patološkimi pojavi in njihovimi storilci se tudi s fetišizmom predvsem srečujejo policija in zdravniki.

Kako je s tem pri nas v Sloveniji?³⁷ Poznavalci razmer pravijo, da je fetišizem (pri tem mislimo na fetišizem, s katerim se ukvarjamo v tem sestavku) zelo prikrit in v temnem polju. Na dan prihajajo le fetišisti, ki so problematični zaradi kriminalnosti ali zaradi kakih drugih težav v svoji osebnosti, predvsem če gre za mentalno

subnormalne in nevrotične tipe, ki jim je fetišizem predvsem spremljajoč simptom. Čistih fetišistov, potrebnih psihiatrove pomoči, je zelo malo ali pa jih sploh ni.

Toda marsikatera tatvina perila pred bloki, v sušilnicah, prodajalnah, delov oblek in drugih predmetov iz stanovanj in garderob v javnih lokalih kot na zunaj manifestni premoženjski kriminal često vzbujajo sum, da je storjena iz fetišističnih nagibov. Znani primeri iz kriminalistične prakse, ki jih odkrivajo ob preiskovanju konvencionalnega kriminala, potrjujejo gornjo domnevo. Toda ta fetišizem spoznavajo v skromnih razsežnostih, ob predmetih majhne vrednosti, ob neznatnem in nenevarnem kriminalu. Res pa je, da **mu kot spolni perverzности in možni motiviranosti za kriminaliteto ne posvečajo niti toliko pozornosti, da bi to okoliščino dosledneje evidentirali.**

To potrjuje dejstvo, da je bilo v letih od 1977 do 1981 evidentiranih le 13 ljudi z nagnjenostjo k fetišizmu, ki so ugotovljeni pretežno v prav določenih krajih, verjetno zaradi tega, ker so že ožigosani kot taki, bodisi da so nanje pozorni, bodisi da se sami zaradi svojega fetišizma pogosteje vpletajo v kriminal. Drugje, kjer bi domnevali s kriminalom več povezanega fetišizma, npr. v vseh večjih slovenskih mestih in sploh bolj urbaniziranih krajih, pa ni ugotovljenih pojavov. S tem pa ni rečeno, da fetišizma ni, le **motiviranosti za kriminal ne iščejev njem, ker pojava samega ne poznajo dovolj.**

V tem času prijete fetišisti (ki pa nikakor ne pomenijo slovenske dejanskosti na tem področju) so iz 8 občin in so storili 50 kaznivih dejanj. Med njimi je bilo 35 tatvin, 11 vlomov, 3 posilstva, in ena lahka telesna poškodba. Kot storilci pa se pojavljajo: 4 osebe 6- in večkrat (eden kar 12-krat), 4 osebe 2- do 5-krat, ostali pa po enkrat.

Značilnost ugotovljenih je tudi v tem, da so stari (ob koncu leta 1982) med 18 in 40 letom in da gre le za moške.

To seveda pomeni, da je **teh pojavov lahko toliko, kolikor jih vidijo.** In če jih ne vidijo, jih sploh ni, hkrati ko dosti praktičnih delavcev na področju odkrivanja in pregona ne ve dosti ali nič o fetišizmu. **Ne vedeti pa pomeni prav toliko kot nič videti.** To dokazujejo zlasti nemški kriminalisti, ki fetišizem odkrivajo ob preiskovanju najrazličnejšega kriminala od spolnega, premoženjskega, nasilniškega, verbalnega tja do požigov reči in vohljanja stvari, in o njem tudi pišejo.

³⁶ Jervis, s. 235 in 336.

³⁷ Za razgovore o tem se zahvaljujem psihiatru prof. dr. Lokarju in tovarišema Silvu Kozlevčarju, sedanjemu ter Ivu Brezovniku, bivšemu načelniku, pristojnima za kriminalistično službo na UNZ Ljubljana.

Spolni, patološki, abnormni, (tako homo- kot heteroseksualni) fetišizem je torej pri nas, kot je domnevati, predvsem v temnem polju tudi zaradi tega, ker **ni deležen ustrezne pozornosti**, ki jo vzdržuje nepoznavanje spolne diskretnosti prenekaterih posameznih oblik. To nedvomno zahteva določeno strokovno izobraževanje in poznavanje kriminalne etiologije, četudi s področja spolnosti tako iz seksologije kot iz psihiatrije.

Če mali fetišizem, kot ga je imenoval Binet, pogosto sprejemamo kot normalnost v osebna razmerja med ljudmi, da postaja vsakdanjost, pa bi bilo treba več zanimanja pokazati za abnormnost zlasti v tistih primerih, ki presegajo logičnost v kriminalni etiologiji. Zato pa bi pogosteje videli, da je marsikaj, kar je logično nemogoče-patološko docela mogoče.

6. Osebnost fetišista

Na splošno so prevladujoča mnenja, po katerih so fetišisti, četudi so storilci kaznivih dejanj, v glavnem nenevarni. Zaradi svojih latentnih fetišističnih tendenc in fetišističnih impulzov, morebitne hiperseksualnosti, afektivnosti, napetosti, zaradi morebitnega strahu, perverzности, spolnih nevroz itd. pa so dosti bolj pomembni za psihoanalitike, psihiatre in poznavalce človeške duševnosti kot pa za kazensko pravosodje. Kajti diskretni spolni fetišizem največkrat sploh ni problem nadzorstva, ker prej zadeva zasebnost kot pa javnost. Povezan z masturbacijo, ker le z njo dosega svoj cilj, je hkrati tudi seksološko vprašanje. »Pravi fetišist se izživlja z onanijo. Ni fetišizma brez onanije... On živi v svetu sanj.«³⁸

Od tod tolikšno zanimanje, kako se fetišizem sploh oblikuje, kje iskati njegovo genezo, s čim pojasnjevati etiološke plati fetišizma in njegov razvoj. Čeravno gre pri večini človeških odklonskih pojavov (kaj je odklonsko?) za biopsihosocialne razsežnosti, pa so o fetišizmu poudarjene predvsem njegove duševne plati.

Po Binetu³⁹ je za fetišizem pomemben prvi človekov spolni vtis, ki prevladuje skozi vse kasnejše spolno dožemanje. Iz tega je nastala teorija travmatičnega šoka, ki temelji na prvi izkušnji oz., kot je dejal Binet, »dogodku, delujočem po predisponiranem subjektu.«⁴⁰ Po njem deček,

ki je prvič videl dojke svoje vzgojiteljice, postane fetišist za ta del telesa in bo kasneje vedno iskal v tem spolno vznemirjenost.

Značilnosti pravega fetišista naj bi bile naslednje:⁴¹

— fetišist trpi zaradi psihoseksualnega infantilizma in išče izhod v svojih masturbacijskih fantazijah,

— težnja znova doživljati prepovedane infantilne užitke ga pelje k prenekaterim impulzivnim dejanjem in fetišisti so često kleptomani, ekshibicionisti itd.,

— fetiš postopoma obseže fetišistovo celotno spolno dejavnost,

— fetišist pogosto kaže antifetišistične težnje, pokori se za užitek, ki ga šteje za prepovedanega v vseh drugih vidikih svojega življenja,

— impulzivna ravnanja, podobno kot je to pri ekshibicionistih, čeprav ne v enakem obsegu, so izpeljana kot neke vrste zbeganosti,

— fetišist je dnevni sanjač, čigar sanje se spajajo z resničnostjo,

— pri večini pravega fetišizma je mogoče ugotoviti sadistične sestavine,

— fetišist razvija svoj kult v zamotano religioznost, v dovršeni ritual, ki ga spoštuje z natančno predanostjo.«

Po Hirschfeldu pa za nastanek fetišizma ni pomemben vsak dogodek marveč čisto določen tip dogodkov, ki deluje na posebno psihološko oblikovano osebnost, tako da ustvarja predisponirani razlog v fiziološkem smislu. Posameznik se odziva na zunanje dogodke le, če so mu dopadljivi navznoter.⁴²

Freud pa pravi, da je »fetišizem nadomestilo za penis, ne nadomestilo nekega priljubljenega, marveč določenega čisto posebnega penisa, ki je v prejšnjem otroškem življenju imel posebno vlogo, pa je šel kasneje v izgubo. Natančneje rečeno, kot pravi Freud, fetiš je nadomestilo za falus ženske (matere), v katerega je otrok verjel in ki se mu noče odreči.«⁴³ To je dalje povezano s predstavami o kastraciji ženske, ko ženska ni mogla obdržati svojega penisa in je oče žensko kastriral ter ji je zato ostal le klitoris itd. itd.⁴⁴

Fetišizem po psihoanalitičnih razlagah izvira iz strahu pred izgubo penisa in je fetiš, ob katerem doživlja zadovoljstvo, pravzaprav simbol

⁴¹ Hirschfeld, v Steklovi navedbi, s. 451.

⁴² Hirschfeld s. 459.

⁴³ Freud: Fetischismus, v Gesammelte Werke XIV, s. 312.

⁴⁴ Prav tam, s. 312.

³⁸ Stekel, s. 25.

³⁹ Stekel, s. 2.

⁴⁰ Hirschfeld, s. 448.

penisa, ki mu ta strah zmanjša.⁴⁵ Je torej znak zmagoslavja nad kastracijo in zaščita zoper njo, ki varuje fetišista, da bi postal homoseksualec.⁴⁶

Na podlagi Freudovega pojasnjevanja fetišizma so nastale še nekatere razlage, ki se zlasti ukvarjajo s travmatizirajočimi vplivi izgubljenega ženskega penisa in možnostmi vtisov kastracije. Nekatera pojasnjevanja vsebujejo tudi faze nastajanja fetišizma in njihove posledice.

Fetišistična kazuistika pa pogosto pojasnjuje človekovo osebnost še s slaboumnostjo, podnormalno inteligentnostjo, infantilnostjo, mazohizmom, bolezensko spolnostjo, zmanjšano prištevnostjo, pa depresivnostjo, nevrotičnostjo, dednostjo, »edipovim konfliktnim položajem«⁴⁷ itd.

V razlagah fetišizma prevladujejo predvsem psihoanalitični pogledi, ki sem in tja upoštevajo tudi kake druge sestavine. Tako se kaže, da je fetišizem vprašanje posamezne osebnosti in odsev drugih oseb na njegovo spolnost, kar mu vendarle daje tudi sociološki in socialnopsihološki poudarek.

7. Obravnavanje (tretman) fetišizma

Odkritje patoloških fetišističnih nagnjenj (ali velikega fetišizma po Binetu⁴⁸) pomeni določeno ožigosanje posameznika in razlog za družbeno izločitev, podobno kot pri nekaterih drugih pojavih, ki so nenavadni, izjemni, čudaški in zato zavržni. **Fetišizem** je često nesprejemljiv tudi zaradi tega, ker pri večini **nasprotuje predstavam o zdravi in normalni spolnosti**. Četudi se časi spreminjajo in družbena odzivanja z njimi, je fetišizem in njegovo obravnavanje predvsem psihiatrična domena.

Ker je spolni patološki fetišizem največkrat v etiološkem smislu sestavina še kake druge ekscesivnosti, ki se mora preganjati tudi zaradi kršitev s področja premoženja, javne morale, telesne integritete itd., se seveda dogaja, da obravnavanje (tudi kot del sodnega postopka) začenjajo pregonski organi. Pri tem se zopet največkrat ugotovi, da z nosilcem pojava v osebnostnem pregledu ni vse v redu. Od tod izhajajo spoznanja, poleg drugega, tudi o infantilizmu, duševni nerazvitosti, abnormnosti, inteligenčni podnormalnosti storilca in drugem.

⁴⁵ Lokar, s. 447.

⁴⁶ Bader, s. 53, o tem glej tudi Koten, s. 448/9.

⁴⁷ Becker/Schorsch, s. 210 — v tem primeru gre za fetišistko.

⁴⁸ Hirschfeld, s. 446.

V takih in podobnih primerih so kazniva dejanja kot del perverzности vredna posebne pozornosti zaradi storilcev, ki jim gre prej tretman kot pa kazenski pregon, pomoč v težavah in nasvet iz psihoanalitičnega zornega kota. Psihoterapevtsko zdravljenje fetišistov je uspešno, če so motivirani za zdravljenje, medtem ko je vsiljeno zdravljenje neuspešno.⁴⁹ V tuji literaturi priporočajo zlasti, če gre za milejše oblike spolnih aberacij, intervencijo razumevajočega družinskega zdravnika, sicer pa psihiatra. Pri tem ugotavljajo nekatere obstoječe izide pri njegovem obravnavanju.⁵⁰

Nenazadnje se s fetišisti poleg policije, sodnije in psihiatrije pri svojem delu srečujejo še socialni delavci, vzgojitelji in šolniki, sodniki za prekrške, pa pazniki in vzgojitelji v zaporih, pa še prenekateri drugi. Če bodo več vedeli o pojavu, bodo s svojimi posegi napravili manj škode, kolikor mislijo, da se morajo nanj in na njegove spremljajoče okoliščine odzivati.

8. Antifetišizem

Nekateri poznavalci in raziskovalci spolnosti⁵¹ pišejo tudi o antifetišizmu ali pojavu kot antitezi fetišizma. Antifetišisti goje averzijo do podobnih predmetov ali delov telesa, do katerih goje fetišisti svoja ljubezenska nagnjenja. Po njih in z njimi se intimna počutja lahko prenašajo na celotno osebnost na podoben način, le z nasprotno strani, kot je to privlačujoče za fetišizem. Po Hirschfeldu⁵² je antifetišizem v dejanskosti fetišizem, ki se je napačno začel in ki poraja občutke nasprotovanja in nesprejemanje zaradi odsotnosti zadovoljitve, ki je ne nudi čustveno dojevanje. Stekel razlaga ta pojav z antifetišistovim razmerjem do določenih predmetov, ki ima svoj izvor v nagnjenosti v isti predmet, ki pa je bila zatrta ali prepovedana iz moralnih razlogov ali običajev.⁵³

Nenaklonjenost (antifetišizem, Fetischhass) v spolnem vedenju je pogosto porojena zaradi invalidnosti, telesnih pomanjkljivosti, izmaličenosti in podobnega in pomeni telesno zavračanje in antifetišistično prisilno odklanjanje kot razlog za impotentnost. Pri tem pa ne gre zgolj za nesprejemanje delov telesa, ampak tudi zavračanje posameznih oblačil, vonjev, hrupa (in npr.

⁴⁹ Lokar, v Psihijatrija, s. 477.

⁵⁰ Raymond, v navedbi Barker, s. 832.

⁵¹ Binet/Hirschfeld.

⁵² Hirschfeld, s. 447.

⁵³ Prav tam.

v govoru tudi celo dialekta) itd. Ta averzija se lahko razširi na prav določeno osebo v celoti ali ves spol. Iz tega razloga lahko nastajajo tudi sadiščična ravnanja z ljudmi ali stvarmi.⁵⁴

Tovrstna nagnjenja torej obravnavajo kot ljubezenski pridržek negativne vrste.⁵⁵

Sklep

Če bi gledali statistike o odklonskosti (četudi spolni), najbrž nikjer po svetu ne bi našli dosti podatkov o fetišizmu. Le **policijske in psihiatrične evidence omogočajo določen vpogled v to problematiko**, in še to predvsem takrat, kadar se fetišizem povezuje s kakšnim kaznivim dejanjem ali z več posebnostmi hkrati (voyerizem in nekrofilija, fetišizem in požiganje itd.). Ker pa zajemanje tovrstnih oblik vedenja ni posebno dosledno izginjajo izpred naših oči prenekateri pojavi te vrste, še posebno zato, ker nadzorovalci vedenja na fetišizem **niso dovolj pozorni**. To kaže na stopnjo njihove razgledanosti in strokovne usposobljenosti za vprašanja, ki niso čisto preiskovalne narave, in na zmožnosti pojasnjevati etiološke sestavine prenekatero kriminalne zadeve.

Še največ o tem vedo seksologi in psihiatri, kar je normalno glede na to, da se ukvarjajo z duševnimi in spolnimi nevsakdanjostmi, med katerimi je gotovo tudi veliki, spolni, patološki in še kako drugače imenovani fetišizem. Verjetno le-ti še največ prispevajo, ne le k pojasnjevanju posameznikove osebnosti, marveč tudi k razlagam etioloških vprašanj takega vedenja.

Ne glede na to, da fetišistično kazuistiko danes še najraje razlagajo psihiatri, bi se vendarle vprašali, **ali je spolnega fetišizma manj kot na prelomu tega stoletja**, ko so o njegovi genezi nastajale teorije, ki jih še danes uporabljajo za dojemanje pojava, zlasti iz zornega kota njegove vzročnosti in razvoja. Ali je bil pred šestdesetimi in več leti čas toliko drugačen, spolnost toliko tabu in zadovoljevanje (zlasti moških) spolnih potreb tako različno, da se je bilo treba k fetišizmu zatekati pogosteje, kot danes, ko je v naših razmerah **navidezna redkost**? In dalje, ali je ta redkost razlog za nezanimanje zanj ali pa je nezanimanje zanj vzrok za njegovo redkost, tako v psihiatrični praksi kakor tudi pri preiskovanju kaznivih dejanj? Najbrž ne gre postavljati vprašanja, ali smo pri nas v današnjem času

toliko drugačni, da glede na obstoječe teorije o genezi fetišizma sploh **ni več potrebe po genitaliziranju fetišev (predmetov)**. In če je res tako, ali niso potemtakem ustrezne (pogosto tudi že stare) teorije brez vrednosti in zgrešene? Brez znanstvene verifikacije bi bila kakršnakoli trditev popolna špekulacija in domnevanje čista iluzija.

Verjetno je, da se je spolnost od časov Bineta, Krafft-Ebinga, Freuda, Vulffena, Stekla, Hirschfelda in drugih razlagalcev seksualne biologije, nagonskega in afektivnega življenja, spolnih anomalij, psihopatologije spolnosti, manij in monomanij v marsičem spremenila in da je gledanje nanjo dosti drugačno. To lahko pomeni, **da ne prihaja le do spreminjanja fetišev, ampak tudi do drugačne spolnosti**, in da je »ženska v fantaziji moškega in v njegovih skrivnih željah«⁵⁶ morda ustrezno drugače modificirana kot pred stoletjem.

Ali to pomeni, da se je oboževanje steznika v začetku dvajsetega stoletja obrnilo k današnji v škornje obuti, v usnjene hlače oblečeni in v lesketajoče črno oblačilo odeti ženski ter od predpasniškega fetišizma k sodobni po nezavednem spolnem življenju moških oblikovani modi, ki morda ustvarja »falično žensko«⁵⁷ kot **socializirani fetišizem in transvestitizem, podprt s sredstvi množičnega obveščanja**? Če je res, da prihajamo tudi do ambivalentne spolne podobe, ustrezajoče obema spoloma, ki zamenjujeta tudi vloge na drugih področjih, potem morda ni več takih potreb po fetišistični ljubezni do reči ali delov telesa, čeravno do tega še vendarle prihaja. Zato gre fetišizem preučevati ne le seksualno, psihiatrično in psihoanalitično, marveč tudi sociološko, socialnopsihološko, gospodarsko in nenazadnje tudi kriminološko in kriminalistično.

Fetišizem, tako posamični kot masovni, je nedvomno zanimiv pojav. Fetiš vsebuje določene vrednote kot simbol, zato ga ne imenujejo zaman tudi simbolizem. V sedanjem življenju pa smo sploh obdani z nešteti simboli. Nekateri med njimi prodirajo tudi v spolnost in zamenjujejo tisto, kar je glavno, zato se velja s tem več ukvarjati tudi v kriminalni etiologiji. Še posebno, ker se pod površinskostjo kriminala in njeno navadno pričakovano motiviranostjo skrivajo drugačni storilčevi odnosi do posledice, kot se to normalno dogaja.

⁵⁴ Glej več o tem Berg, s. 128.

⁵⁵ Stekel, s. 19.

⁵⁶ Bader, s. 70.

⁵⁷ Prav tam, s. 71.

Ta sestavek se ne zavzema za odkrivanje večjega obsega fetišizma, ampak predvsem za razumevanje tistih, ki imajo težave zaradi tega, in za ustrezno ugotavljanje motiviranosti pri pre-

nekaterih pojavih, ki utegnejo imeti opravičljivejše razloge zanje od onih, ki se nam kažejo zgolj s svojimi zunanji manifestacijami.

Rokopis končan 24. 11. 1982.

LITERATURA

1. Aeppli, H.: Ein Fall von Petrol- und Lederfetischismus. **Kriminalistik**, Hamburg 8 (1954) 12, s. 318—320.
2. Assmann, G.: Fetischismus einmal anders. **Kriminalistik**, Hamburg 18 (1964) 9, s. 445—446.
3. Bader, A.: Über moderne weibliche Leitbilder und ihre Beziehungen zum Fetischismus. **Schweizer Archiv für Neurologie, Neurochirurgie und Psychiatrie**, Zürich 119 (1976) 1, s. 49—72.
4. Barker, J. C.: Sex and Its Problems. **The Practitioner**, London 199 (1967) 1194, s. 825—832.
5. Becker, N., Schorsch, E.: Geldfetischismus. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 55 (1972) 5, s. 205—217.
6. Berg, S.: **Das Sexualverbrechen**, Hamburg, Kriminalistik 1963, 229 s.
7. Bisio, B.: Considerazioni sugli psicopatici sessuali: comportamento e imputabilità. **Rassegna di studi penitenziari**, Roma 25 (1975) 2, s. 255—281.
8. Brown, P.: Sex Offenders and Their Psychiatric Treatment. **The Howard Journal of Penology and Crime Prevention**, London 13 (1971) 2, s. 113—121.
9. Dietrich, H.: **Manie — Monomanie — Soziopathie und Verbrechen**. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1968, 91 s.
10. Dietrich, H.: **Psychiatrie in Stichworten**. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1969, 106 s.
11. Ernst, K.: Sexualverbrechen in psychiatrischer Sicht. **Kriminalistik**, Hamburg 22 (1968) 8, s. 428—431.
12. Freud, S.: Fetischismus. **Gesammelte Werke**. Bd. 14. London, Imago 1948, s. 311—317.
13. Gebattel, V. E.: **Psychopathologie der Sexualität**. H. 2. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1960, s. 334—344.
14. Glover, E.: **The Roots of Crime**. London, Imago 1960, 422 s.
15. Grassberger, R.: Die Persönlichkeit des Sexualverbrechers. **Kriminalistik**, Hamburg 11 (1957) 4, s. 121—127.
16. Gregg, B.: Überführung eines jugendlichen Fetischisten. **Kriminalistik**, Hamburg 11 (1957) 11, s. 434—435.
17. Hackl, F.: Transvestit, Kleiderfetischist oder medizinisches Phänomen? **Kriminalistik**, Hamburg 24 (1970) 8, s. 402—403.
18. Hentig, H.: **Mord-Genetik**. Hamburg, Kriminalistik 1971, s. 47—56.
19. Hentig, H.: Porno-Photographen. **Kriminalistik**, Hamburg 17 (1963) 2, s. 69—71.
20. Hirschfeld, M.: **Sexual Anomalies**. New York, Emerson 1956, s. 445—538.
21. Jervis, G.: **Kritički priručnik psihijatrije**. Zagreb, Stvarnost 1977, s. 75—115, 235—271.
22. Katan, M.: Fétichisme dissociation du Moi et dénégation. **Revue française de psychanalyse**, Paris 31 (1967) 3, s. 447—464.
23. Keller, S. [et al.]: Diebstähle bei Depressiven. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 64 (1981) 6, s. 342—352.
24. Körner, H.: **Sexualkriminalität im Alter**. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1977, s. 24—25, 28—30.
25. Leibundgut, C.: Der Haarabschneider. **Kriminalistik**, Hamburg 17 (1963) 8, s. 382—384.
26. Lokar, J.: Spolno življenje, odkloni in motnje spolnega vedenja. **Psihijatrija**. Ljubljana DDU Univerzum 1978, s. 451—493.
27. Permoser, L.: Voyeur, Fetischist und Nekrophilie in einer Person. **Kriminalistik**, Hamburg 29 (1975) 7, s. 326—328.
28. Pommerening, H.: Rufmord. **Kriminalistik**, Hamburg 22 (1968) 7, s. 367—372.
29. Riesen, W.: Ein fetischistischer Serienbrandstifter. **Kriminalistik**, Hamburg 14 (1960) 8, s. 352—353.
30. Römer, P.: Ein seltener Fall von Fetischismus. **Kriminalistik**, Hamburg 14 (1960) 7, s. 323—325.
31. Sacchetto, C.: Fetischismus als Tatmotiv. **Kriminalistik**, Hamburg 12 (1958) 8, s. 326—327.
32. Sendler, W.: Ein Fall Nekrophilie. **Kriminalistik**, Hamburg 8 (1954) 8, s. 207—208.
33. Senf, M. R.: Fetischismus. **Archiv für Kriminologie**, Lübeck 60 (1914) 1—2, s. 99—103.
34. Schmideberg, M.: Delinquent Acts as Perversions and Fetiches. **British Journal of Delinquency**, London 7 (1956—57) 1, s. 44—49.
35. Stekel, W.: **Der Fetischismus**. Berlin, Urban & Schwarzenberg 1923, 603 s.
36. Streng, F.: Schusswaffen-Kriminalität. **Kriminalistik**, Hamburg 31 (1977) 5, s. 197—204.
37. Weimann: Geruchs und Temperaturfetischismus. **Kriminalistik**, Hamburg 8 (1954) 4, s. 114—115.
38. Wulffan, E.: **Der Sexualverbrecher**. Berlin, Langenscheidt 1910, 727 s. (Encyklopädie der modernen Kriminalistik; Bd. VIII).
39. Zechenter, K.: Ein eigenartiger Fall von Sadismus und Fetischismus mit Frauensohlen. **Archiv für Kriminologie**, Lübeck 140 (1967) 1—2, s. 32—40.

Seznam uporabljenih literature pripravila
Marija Milenković

UDC 616.89-008.442.32

Fetishism in Etiology of Crime

Pečar dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

Fetishism as the erotic adoration of things collected in a special way and as the attribution of genital meaning to objects is connected with various phenomena and not least with criminal offences. Although the contribution of fetishism in the etiology and recidivism of conventional crime is not so minimal, no special interest has been paid to it by criminology and criminalistics, perhaps also because it has been considered above all as the domain of psychiatrists.

Fetishism becomes more visible only if it represents a motivation for more dangerous crime, if the offender is already labelled for some other peculiarities and in cases when the forms of fetishism manifested are obviously in opposition with conceptions that the society has about normal sexual behavior.

In crime investigation conducted in Slovenia in the last five years relatively few cases of fetishism were detected and even these were stated only in some persons and in particular regions. This points to an equal emphasis and to the possible incomprehension of many acts arising from sexuality, which represents a considerable setback in the understanding of the etiology of deviant phenomena.

With other ways of looking at sexuality, with a more ambivalent sexual image which would better suit both sexes and with the socialization of fetishism and transvestism supported by fashion, habits and the mass media in future there will probably be less excessive fetishism which could be connected with crime.